

УДК 379.827:061.2(497.11)
630*23(497.11)

Дамјан Матковић, МА
University of Regensburg, Faculty for Philosophy,
Art History, History and the Humanities
Institute of History
damjan.matkovic94@gmail.com

Оригинални научни рад
Примљен: 11.11.2024.
Прихваћен: 23.12.2024.

Покрет горана Србије

Апстракт: *Покрет горана Србије је најстарија еколошка организација на Балкану. Упркос дугој историји и раду на пошумљавању и заштити природе, у историографији нема радова и монографија о Горанима. Овај рад пружа преглед историје организације. Рад се бави настанком и циљевима организације, акцијама Горана, сарадњом са другим институцијама и организацијама и основним проблемима и препрекама које су отежавале рад Горана. У закључку је размотрен значај Горана за заштиту животне средине.*

Кључне речи: Покрет горана Србије, Југославија, пошумљавање, заштита природе, еколошке организације, еколошка свест

Увод

Крајем деветнаестог и почетком двадесетог века настале су прве организације за заштиту природе у Западној Европи и САД.¹ Њихови циљеви су били заштита одређених биљних и животињских врста, проглашење заштићених подручја, едукативне активности о заштити природе и очување културне

---

* Рад је настао на основу истраживања за мастер рад *Два еколошка дискурса – Покрет горана Србије и Робин Вуд*.

¹ Kris Van Koppen, William T. Markham, "Nature protection in Western environmentalism: a comparative analysis", *Protecting Nature: Organizations and Networks in Europe and the USA*, edited by Kris van Koppen, William T. Markham (Cheltenham, Northampton: Edward Elgar, 2007), 263–285, 264.

баштине.² Након Другог светског рата економска питања су била приоритет и заштита природе није била питање од прворазредног значаја.³

У САД и Западној Европи током шездесетих година двадесетог века, нарочито у другој половини шездесетих и почетком седамдесетих година, настао је велики број еколошких организација и старе групе за заштиту природе прошириле су своје чланство.⁴ Нове организације бавиле су се новим проблемима – загађењем воде и ваздуха, порастом становништва, прекомерним трошењем природних ресурса и нуклеарном енергијом.⁵ Научне публикације су утицале на настанак еколошких организација, током седамдесетих година. *Limits to growth*, извештај из 1974. године, доказао је да су природни ресурси ограничени.⁶ Неке еколошке организације у САД и Западној Европи користиле су протест као методу рада. Друге су прерасле у огромне интернационалне организације, попут Гринпреасе, који је 2006. године имао испоставе у 40 држава.⁷ Многе старије организације за заштиту природе су опстале, и залагале су се за проглашење националних паркова и заштићених подручја и заштиту ретких екосистема.⁸

Југославија је током своје историје спровела низ мера за заштиту животне средине. Национални паркови су проглашени у свим републикама. Научна заједница Југославије бавила се животном средином и сарађивала је са међународном научном заједницом о проблемима везаним за животну средину. Стална конференција градова Југославије организовала је 1968. године саветовање на тему *Заштита ваздуха од загађења и заштита од буке у градовима*.⁹ 1971. године је у Херцег Новом организована међународна конференција с темом *Наука, човек и његова околина*.¹⁰

---

² Van Koppen, Markham, "Nature protection in Western environmentalism: a comparative analysis", 265.

³ Van Koppen, Markham, "Nature protection in Western environmentalism: a comparative analysis", 265.

⁴ Neil Carter, *The Politics of the Environment: Ideas, Activism, Policy*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2007), 145–146.

⁵ Van Koppen, Markham, "Nature protection in Western environmentalism: a comparative analysis", 266; Carter, *The Politics of the Environment: Ideas, Activism, Policy*, 145.

⁶ Brian Doherty, *Ideas and actions in the green movement*, (London and New York: Routledge, 2005), 30.

⁷ Carter, *The Politics of the Environment: Ideas, Activism, Policy*, 150.

⁸ Kris Van Koppen, William T. Markham, "Nature protection in nine countries: a framework for analysis", *Protecting Nature: Organizations and Networks in Europe and the USA*, edited by Kris van Koppen, William T. Markham (Cheltenham, Northampton: Edward Elgar, 2007), 1–34, 1.

⁹ Stalna konferencija gradova Jugoslavije, *Zaštita vazduha od zagađenja i zaštita od buke u gradovima: materijali sa savetovanja stalne konferencije gradova Jugoslavije*, (Stalna konferencija gradova Jugoslavije: Beograd, 1968).

¹⁰ Nauka i društvo, *Nauka, човек и његова околина: zbornik četvrte međunarodne konferencije nauka i društvo*. Herceg Novi: Udruženje Nauka i društvo, 1972.

У Југославији је основана еколошка организација која је старија од већине западних и интернационалних еколошких група које су настале шездесетих и седамдесетих година. Покрет горана Србије најстарија је еколошка организација на Балкану, основана 1960. године.¹¹

Покрет горана Србије преживео је распад Југославије и постоји и данас. Упркос великим акцијама пошумљавања, другим акцијама садње и едукативним активностима на пољу заштите животне средине, историчари нису писали о Покрету горана. Горани су издали неколико публикација о сопственој организацији, укључујући монографију која је обележила првих двадесет година рада (*Покрет горана Србије 1960–1980*). Драгослав Алексић, некадашњи директор Републичког фонда вода,¹² аутор је монографије о Горанима под називом *Горани са шумама и водама*. Часопис Горана, који је излазио до 1992. Године, вредан је извор о организацији.

Циљ овог рада је да пружи историјски преглед активности Покрета горана Србије. Први део ће приказати настанак еколошке организације и њене основне циљеве (на основу Статута Покрета горана Србије). У наставку следи преглед акција Горана. Значајно питање је које су биле препреке у раду еколошке организације. У закључку се треба осврнути на значај делатности Горана за животну средину Србије.

Настанак Покрета горана Србије

Почетком шездесетих година Југославија је повела активнију еколошку политику и спровела низ мера за заштиту животне средине. Нови закони о заштити природе издати су у Хрватској и Македонији 1960, и у Црној Гори и Србији 1961.¹³ Републике Југославије основале су институте одговорне за заштиту животне средине.¹⁴ У Републици Србији, Фрушка гора је 1960. године проглашена за Национални парк.¹⁵ Закон о проглашењу Фрушке горе за Национални парк

---

¹¹ Pokret gorana Srbije, <http://www.goranisrbije.com/pages/index.html> (3.11.2024); *Извештај о активности Покрета горана Србије у периоду 1965-1969. године, Извештај о активности Покрета горана Србије у периоду 1965-1970 и Нацрт Статута покрета Горана Србије*, 3.

¹² Драгослав Алексић је вршио различите функције у државној служби и од 1976. до 1985. године је био директор Републичког фонда вода и Републичке заједнице за водопривреду. На овој позицији је сарађивао са Горанима и склопио договор о финансирању акција Горана. Драгослав Алексић, *Горани са шумама и водама* (Крушевац, Историјски архив, 2010), 24, 164.

¹³ Hrvoje Petrić, "About Environmental Policy in Socialist Yugoslavia", *Nature and the Iron Curtain: Environmental Policy and Social Movements in Communist and Capitalist Countries 1945–1990*, edited by Astrid Mignon Kirchhof and J. R. McNeil (Pittsburg: University of Pittsburg Press, 2019), 169–182, 171.

¹⁴ Petrić, "About Environmental Policy in Socialist Yugoslavia", 171.

¹⁵ Slobodan Klevernić i Đorđe Milutinović, „Finansiranje Nacionalnog parka Fruška gora”, *Nacionalni i regionalni parkovi Jugoslavije. Savetovanje o problemima organizovanja i finansiranja*

наводи као један од разлога за оснивање парка заштиту „природних лепота, историјских споменика, биљног и животињског света и особина земљишта”.¹⁶ Највећу вредност биљном свету Фрушке горе давале су листопадне шуме.¹⁷ Забринутост за стање шума у Републици Србији покренула је власти на акције за очување шума крајем педесетих и почетком шездесетих година.

Крајем осамнаестог и почетком деветнаестог века Србија је била готово 80% под шумама. Неки извори говоре да је била најшумовитија држава на Балкану.¹⁸ Међутим, стање шумског фонда се рапидно погоршало досељавањем становништва. Шуме су крчене масовно ради обрадивог земљишта. Шумовитост Србије је константно опадала до друге половине двадесетог века. За време окупације и непосредно након Другог светског рата стање је било веома лоше. Дрво је било главна сировина за грејање и извоз. Секле су се шуме на Старој планини, Златару, Церу и другим крајевима Србије. У периоду од 1947. до 1953. године шумовитост Србије (без покрајина) била је нижа него икада и износила око 21%.¹⁹

Основана су шумска газдинства, која су се спорадично бавила пошумљавањем, и предузећа формирана за борбу против ерозије (називали су их Ерозија у јавности).²⁰ Крајем педесетих година Социјалистички савез, Народна омладина, органи власти и шумске организације организовале су акције пошумљавања.²¹ Најуспешнија акција пошумљавања трајала је од 15. октобра до 15. новембра 1960. године под називом *Месећ дана шуме*. Успешност акције подстакла је стварање радне групе задужене за организовање и трајније акције у пошумљавању. Секретаријат за пољопривреду, шумарство и водопривреду и Радио Београд су изразили жељу за стварањем радног тела, на чијем челу је био Воја Лековић, народни херој и потпредседник Скупштине Народне Републике Србије. Избор уважене личности указује на подршку власти. Радно тело је прерасло у Иницијативни одбор са „Штаб-бригадом младих горана”. Тако је настало име нове организације – Покрет горана Србије.²² Удружење су регистровале инжењер Живко Калинић и друга лица у Београду 1961. године. Државни секретаријат

---

delatnosti, Brezovica – SAP Kosovo, 27–29. IX 1979. godine, uredili Nedžad Karahoda, Lutfi Zeneli, Nikola Arsić (Priština: Pokrajinski zavod za zaštitu prirode, 1980), 25–30, 25.

¹⁶ Slobodan Stajić, *Nacionalni parkovi Jugoslavije kao šume sa posebnom namenom i njihov značaj za turizam* (Београд: Републички завод за заштиту природе СР Србије, 1972), 115.

¹⁷ Stajić, *Nacionalni parkovi Jugoslavije kao šume sa posebnom namenom i njihov značaj za turizam*, 116.

¹⁸ Алексић, *Горани са шумама и водама*, 13.

¹⁹ Исто, 15, 16.

²⁰ Исто, 14, 15.

²¹ Покрет горана Србије, лични лист (Београд: 2018).

²² Покрет горана Србије, лични лист (Београд: 2018).

за унутрашње послове НРС је, по молби Калинића, донео одлуку о оснивању Горана 16. јануара 1961. године.²³

Нова организација је од почетка била масовна добровољна организација. Првих година се брзо ширила и постизала значајне резултате. По масовности се разликовала од организација за заштиту природе које су настајале у западним земљама од краја деветнаестог века. Организације за заштиту природе су деценијама имале мали број чланова.²⁴ О ширењу Горана исцрпно приказују следећи подаци – у време одржавања Прве скупштине Покрета горана Србије, 1963. године, било је 30% општина где није било Покрета горана. Пред Другу скупштину Покрета горана Србије, 1965. године, није било ниједне општине у којој нема Покрета горана.²⁵

Горани су искористили систем радних акција за ефикасан рад. Није било чланарине у организацији. Горани су били друштвена организација²⁶ која се састојала од људи који су вршили добровољан рад на унапређивању животне средине. Акције су спроводиле горанске бригаде које су организоване у школама, месним заједницама, фабрикама²⁷... Горани често истичу структуру одоздо нагоре²⁸ и аутономију општинских организација Горана.²⁹

Циљеви Горана

Основни циљеви Покрета горана Србије остали су готово исти од настанка организације до данас. О томе најбоље сведоче статуту који су донети 1963. (допуњен 1965. године), 1977. и 2011. године.

Пошумљавање и озелењавање су били основни циљ организације не само на почетку већ и након увођења разноврсних активности. У Статуту из 1963. године наведено је да је основни циљ Покрета горана „да што више допринесе решавању проблема пошумљавања, шумских мелиорација, голих и еродираних терена, ефикаснијој нези и заштити шума и култура, као и дивљачи, птица и цвећа, затим озелењавању градских и виноградских насеља”.³⁰ Воја Лековић, председник Горана, у првим годинама рада истицао је спречавање ерозивних процеса пошумљавањем као основни задатак организације.³¹ Статут из 1977. године наводи

²³ Решење о регистрацији Покрета горана Србије, Београд 16.01.1961.

²⁴ Van Koppen, Markham, “Nature protection in Western environmentalism: a comparative analysis”, 265.

²⁵ *Горански подсетник* (Београд: Републички одбор Покрета горана Србије, 1966), 11.

²⁶ *Статут Покрета горана Србије 1963*, члан 1.

²⁷ *Исто*, члан 6.

²⁸ *Bilten. Pokret Gorana*, br. 1 (1961), 4.

²⁹ *Горански подсетник*, 12.

³⁰ *Статут Покрета горана Србије 1963*, *Горани*, бр. 4 (1963), члан 1.

³¹ *Bilten. Pokret Gorana*, br. 1 (1961), 3.

задатке организације: „... да својом активношћу допринесе бржем подизању, неговању и заштити шума и зеленила и подизању еколошке свести грађана”.³² Члан 2. Статута из 2011. године наводи пошумљавање и озелењавање као примарни циљ Горана. „Циљеви Покрета горана Србије су: заштита и унапређивање животне средине и заштита природе кроз подизање шума и ваншумског зеленила...”³³ Статути Горана из 1963, 1977. и 2011. године јасно приказују да је основни циљ еколошке организације од њеног настанка садња шума и ваншумског зеленила.

Подизање градског зеленила је значајан циљ, које је организација временом придавала све већи значај. На конференцији 1987. године Горани су стављали нагласак на озелењавање градске средине.³⁴

Поред биолошких радова на унапређивању природне средине, у статутима се наводе и васпитно-едукативни циљеви. Васпитни циљеви су били повезани са изградњом позитивног става према природи и зеленилу и пропагирањем вредности социјалистичке Југославије. Статут из 1963. године у уводном делу наводи да Покрет „широко заснованим васпитним утицајем развија љубав младих генерација и свих грађана према социјалистичкој домовини и њеним природним лепотама и богатствима.”³⁵

Од првог статута до распада Југославије у документима Покрета и у часопису помиње се изградња социјалистичке свести и развој позитивног односа младих према раду. Статут из 1963. године наводи као један од циљева организације: „да кроз друштвени рад, културно забавни и спортски живот васпитава припаднике Покрета у социјалистичком духу.”³⁶ Горани су били друштвена организација³⁷, која није постојала ван социјалистичке реалности. Али примарна улога им је била заштита и унапређивање природе у Југославији, не ширење пропаганде. Пропагирање социјалистичких вредности (величање култа рада, самоуправљања...) било је опште место у васпитном програму организација у режиму СФРЈ. То је било нарочито изражено код друштвено-политичких организација попут ССРН-а³⁸ и Савеза синдиката³⁹.

³² Статут Покрета горана Србије 1977 (Краљево: Слово, 1977), члан 1, 3.

³³ Статут Покрета горана Србије 2011, члан 1, 1.

³⁴ Горани, бр. 31 (1987), 1, 2.

³⁵ Статут Покрета горана Србије 1963.

³⁶ Статут Покрета горана Србије 1963, члан 1.

³⁷ Горани нису били друштвено-политичка организација попут ССРН и Народне омладине.

³⁸ У уставу из 1963. стоји да је ССРН „најшири политички ослонац и облик самоуправљања радних људи”. Branko Petranović, *Istorija Jugoslavije: tom 3, Socijalistička Jugoslavija 1918–1988* (Beograd: Nolit, 1988), 351. Социјалистички савез радног народа Југославије (ССРНЈ) је настао из Народног фронта Југославије. У ССРН су примани грађани који су прихватили главне циљеве: социјализам, независност земље и демократизам. Petranović, *Istorija Jugoslavije: tom 3, Socijalistička Jugoslavija 1918–1988*, 307.

³⁹ Петрановић наводи политичко-васпитну улогу Савеза синдиката и Народне омладине. Petranović, *Istorija Jugoslavije: tom 3, Socijalistička Jugoslavija 1918–1988*, 51–53.

Од настанка организације циљ је изградња позитивног става људи према природи и зеленилу. У Статуту из 1977. године се први пут међу циљевима наводи подизање еколошке свести грађана.⁴⁰

Од политике се организација дефинитивно оградилa након увођења вишестраначког система, када се изјаснила као организација која неће бити колективни члан, ни конститутивни део једне политичке странке.⁴¹ Од тада се едукативни циљеви свде искључиво на едукацију о заштити природе и подизање еколошке свести грађана.

Акције Горана

У првим годинама рада Горани су засадили велики број шумских засада. 1964. године Горани су пошумили преко 8.000 хектара.⁴² У реферату који је Воја Лековић, председник Републичког одбора Покрета, поднео на Другој скупштини Покрета горана Србије априла 1965. године забележено је: „Од оснивања до данас горани су радили на подизању, неговању и заштити шума и објектима комуналног озелењавања на површини од 150.000 хектара“.⁴³

Поједини извештаји и монографија Драгослава Алексића наводе да је крајем шездесетих година дошло до благог застоја у раду.⁴⁴ До краја 1966. године Горани су сваке године постизали све веће успехе у пошумљавању.⁴⁵ Организација је 1966. године пошумила 7.202 хектара, а наредне године 5.707 хектара.⁴⁶ Иако су Горани крајем шездесетих година пошумљавали мање површине него у првим годинама рада и даље су обављали значајне биолошке радове. Горани су и у периоду од 1967. до 1969. године пошумљавали упадљиво веће површине од шумарско-привредних и водопривредних организација заједно.⁴⁷

Седамдесете године су биле године поновног јачања Горана. Самоуправне интересне заједнице за шумарство (СИЗ) основане су 1977.⁴⁸ Њихова финансијска средства била су значајна подршка акцијама Горана. Горани су крајем седамдесетих година почели да организују много веће акције пошумљавања.

⁴⁰ *Статут Покрета горана Србије 1977*, члан 1.

⁴¹ *Горани*, бр. 44 (1990), 1.

⁴² *Горански подсетник*, 10.

⁴³ *Исто*, 9.

⁴⁴ Алексић, *Горани са шумама и водама*, 34; *Извештај о активности Покрета горана Србије у периоду 1965–1969. године*, 5–7; *Нацрт програма радних активности Покрета горана Србије: 1971–1975* (Београд: Покрет горана Србије, 1971), 4.

⁴⁵ *Нацрт програма радних активности Покрета горана Србије: 1971–1975*, 4.

⁴⁶ Алексић, *Горани са шумама и водама*, 34.

⁴⁷ *Извештај о активности Покрета горана Србије у периоду 1965–1969. године*, 7; Алексић, *Горани са шумама и водама*, 34.

⁴⁸ Алексић, *Горани са шумама и водама*, 15.

Председништво Горана је крајем 1977. године донело одлуку о организовању Савезних горанских омладинских радних акција.⁴⁹ Очигледно су нова финансијска средства, која су обезбедили СИЗ-ови, дала Горанима веће могућности. Прва Савезна горанска омладинска радна акција отпочела је на Пештеру, 1978. године.⁵⁰

Горани су пошумљавали планинске терене који су били пуни голети и подложни ерозивним процесима. Борба против ерозије пошумљавањем истицана је као кључан задатак организације од њеног настанка. Председник Горана Воја Лековић је на Првој скупштини Покрета горана Србије назвао групу „Покрет за подизање шума и борбу против ерозије”.⁵¹ У току првих двадесет година рада Горани су највише пошумили у регионима Лесковац, Ниш, Краљево и Ужице.⁵² Временом су Горани радили на све вишим и стрмијим планинама, попут планина на југу Србије, Старе планине, Копаоника и Кучајским планинама. Озеленили су и Пештерску висораван и Делиблатску пешчару у Војводини.⁵³

Горани су се интензивно бавили и садњом ваншумских засада. Од оснивања до 1969. године организација је засадила 12.000 хектара ваншумских засада.⁵⁴ 1960. године, када су Горани почели акције, држава је подстицала не само пошумљавање, већ и затрављивање, односно подизање вештачких ливада као заштиту од ерозије и стабилизације водног режима.⁵⁵ Од 1977. године, регионалне самоуправне заједнице за водопривреду финасирале су акције подизања високородних ливада и пашњака.⁵⁶

Резултати током првих двадесет година рада Горана су следећи: пошумљено је 141.933 хектара, засађено ваншумских засада на 23.425 хектара и затрављено је 33.132 хектара.⁵⁷ Горани су и током прве половине осамдесетих година наставили да постижу врло значајне резултате у садњи. У часопису „Горани” из 1984. године објављени су резултати прошлогодишњих акција. „Настављена традиција добрих резултата горана Србије – 20.525 хектара у 1983. години.”⁵⁸ На Другој скупштини Покрета горана Србије 1965. донета је одлука да Горани годишње подижу преко 20.000 хектара нових засада.⁵⁹ Након што су се Горани 1979. године поново обавезали да годишње засаде 20.000 хектара зеленила, тежили су

⁴⁹ Алексић, *Горани са шумама и водама*, 45.

⁵⁰ *Исто*, 45.

⁵¹ „Покрет горана – велика и стваралачка снага. Реферат Воје Лековића о наредним задацима”, *Горани*, бр. 4 (1963), 2.

⁵² Алексић, *Горани са шумама и водама*, 36.

⁵³ *Исто*, 43.

⁵⁴ *Извештај о активности Покрета горана Србије у периоду 1965–1969. године*, 4.

⁵⁵ Алексић, *Горани са шумама и водама*, 41.

⁵⁶ *Исто*, 42.

⁵⁷ *Исто*, 42, 47.

⁵⁸ „Више од 20 хиљада хектара”, *Горани*, бр. 21 (1984), 1.

⁵⁹ *Горански подсетник*, 24.

том циљу из године у годину, до 1990. године, и врло често су га остваривали (1979, 1981, 1982, 1983)⁶⁰. Јубиларни 300.000-ти хектар шумских и ваншумских засада Горани су засадили 1986, у години обележавања 25 година постојања.⁶¹

1988. године Горани нису у потпуности извршили годишњи план садње.⁶² Покрет горана Србије је 1990. године знатно смањио годишњи план. Укупан планиран обим радова на пошумљавању голети износио је 1.600 хектара.⁶³ Разлози су мањак финансијских средстава. „Умањење радног задатка је извршено због недовољних средстава за ове радове у Републичком фонду за шуме.”⁶⁴ Због финансијских потешкоћа Горани су смањили обим пошумљавања у петогодишњем плану 1991–1995, али су се трудили да повећају друге активности. „Општа карактеристика плана 1991–1995. године је смањење годишњег обима пошумљавања голети, уз значајно повећање радова на нези подигнутих засада као и на озелењавању и подизању шумских појасева.”⁶⁵ Од деведесетих до данас Горани су спровели знатно мање акције пошумљавања у односу на велике успехе током првих тридесет година постојања. Часопис „Горани” наводи да је до 1990. године остварен укупан обим пошумљавања од 229.185 хектара.⁶⁶ До данас су Горани пошумили 281.910 хектара, подигли високородних ливада и пашњака на 94.983 хектара и ваншумских засада на 31.385 хектара.⁶⁷

Горани су увидели проблем загађене градске средине и значај зеленила у градовима и покрет се осамдесетих година залагао за повећање зеленила и шума у градовима и око градова, подизање шума и заштитног зеленила око градова, индустријских објеката и саобраћајница.⁶⁸ Горани Аутономне покрајине Војводине су нарочито били фокусирани на зеленило у граду прилагођавајући се равничарском терену.⁶⁹

Паралелно са мерама на терену, Горани су преко часописа „Горани” покушали да утичу на навике људи. Апеловали су на људе да престану са сечом јелки и набаве живе јелке у саксији.⁷⁰ У часопису из 1963. године се помињу градска бука, токсични индустријски гасови и улога зеленила у пречишћавању ваздуха од индустријских гасова и продукта свих врста сагоревања и побољ-

⁶⁰ *Горани*, бр. 3 (1979), 1; *Горани*, бр. 9 (1980), 1; *Горани*, бр. 14 (1982), 5; *Горани*, бр. 21 (1984), 1; *Горани*, бр. 22 (1985), 1.

⁶¹ „Јубиларни хектар”, *Горани*, бр. 27 (1986), 1.

⁶² „Боља организованост – више акција”, *Горани*, бр. 41 (1989), 2.

⁶³ „Мање савезних и локалних ОРА”, *Горани*, бр. 44 (1990), 2.

⁶⁴ *Исто*, 2.

⁶⁵ „Усвојен петогодишњи план Покрета горана Србије”, *Горани*, бр. 48 (1991), 3.

⁶⁶ „Најуспешније Горанске организације”, *Горани*, бр. 47 (1990), 2.

⁶⁷ *Pokret gorana Srbije*, <https://www.goranisrbije.com/pages/index.html> (1.11.2024).

⁶⁸ *Горани*, бр. 31 (1987), 1.

⁶⁹ *Горани*, бр. 29 (1986), 4.

⁷⁰ *Горани*, бр. 2 (1978), 1.

шавање локалних климатских услова.⁷¹ Горани су се трудили да промене став људи према животној средини конкретним акцијама пре увођења модерног израза еколошке свести.

Горани су од настанка организовали едукативне активности и разноврсне манифестације с циљем да код младих развију љубав према природи и зеленилу. Неке акције, организоване још у првим годинама рада Покрета горана, биле су повезане са значајним социјалистичким празницима, попут Мајских свечаности горана. „Мајске свечаности горана” обележавале су се 1, 9. и 25. маја.⁷² Дан победе, 9. мај, Горани Србије су прогласили за „Дан цвећа” и организовали су изложбе цвећа.⁷³ Многе васпитно-едукативне активности су Горани организовали за школску децу и младе још шездесетих година, попут такмичења за најлепше уређена школска дворишта.⁷⁴ У акцији „Пријем у Савез пионира”, сваки нови члан је засадио једно дрво.⁷⁵ Зими су Горани, заједно са наставницима и њиховим ученицима, хранили птице и дивљач, и чистили снег с младих крошњи да се не поломе под великим теретом.⁷⁶

Због финансијских потешкоћа Горани су смањили обим пошумљавања и заглављавања, али су увели нове едукативне активности. Деведесетих година су увели акције „Новосадско пролеће” и „Посадите и Ви своја три дрвета”.⁷⁷ „Посадите и Ви своја три дрвета” је значајна акција за развијање свести деце предшколског и школског узраста о значају дрвећа. Три одрасла дрвета за 100 година произведу довољно кисеоника потребног човеку за животни век од 60 година, што је инспирисало организовање и именовање акције. Деведесетих година Горани су почели да организују еко-кампове и школе. Учесници Школе лековитог биља Копаоник, која се организује од 1990. године, упознају се са врстама лековитог биља Националног парка Копаоник. Током протеклих двадесетак година Горани су увели нове еко-кампове и школе, еко-камп Вршачки брег (од 2003), еко-камп Засавица и еко-камп у Сремским Карловцима.⁷⁸ Горани још организују старе едукативне активности за децу, попут конкурса за еколошку поруку и фотографију, песму, цртеж и карикатуру. Поједине акције, попут заштите новогодишњих јелки, Горани спроводе готово од настанка до данас.

О вредности горанских акција најбоље говори интернационално признање, које су Горани добили 1989. године. Награде и похвале које је власт у

⁷¹ Горани, бр. 3 (1963), 10.

⁷² Горански подсетник, 54.

⁷³ Исто, 54.

⁷⁴ Исто, 54.

⁷⁵ Горански подсетник, 54; Извештај о активности Покрета горана Србије у периоду 1965–1969. године, 32.

⁷⁶ Извештај о активности Покрета горана Србије у периоду 1965–1969. године, 33.

⁷⁷ Покрет горана Србије, Лични лист (Београд 2018).

⁷⁸ Покрет горана Србије, Лични лист (Београд 2018).

Југославији делила горанским организацијама у општинама нису безначајне, али немају толику тежину. УН програм за човекову околину је 1989. године уручио Горанима највеће признање под називом – Диплома „500 заслужних у свету” са златном значком.⁷⁹

Сарадња

Покрет горана Србије развио је сарадњу са различитим удружењима и институцијама унутар Југославије. Подстакнути успехом Горана у Србији и потребама државе, и друге републике су створиле Горане или сличне организације. Веома је била значајна сарадња са удружењима која су финансирали акције Горана. Од сарадње са финансијерима зависио је обим радова. Периоди мање активности, нарочито мањих биолошких радова, јесу периоди смањених финансијских средстава.

О сарадњи са водопривредом и СИЗ-овима за шумарство говори Алексићева монографија. Сведочења о значајној финансијској потпори СИЗ-ова Горанима можемо наћи у многим бројевима часописа „Горани”. Укидање поменутих организација лоше је деловало на Горанске организације. СИЗ-ови су постојали у периоду од 1977. године до 1989. године.⁸⁰ Друга половина седамдесетих година и почетак осамдесетих су били период великих радних успеха за Горане.

Горани су били друштвена организација у СФРЈ и подршка удружења у оквиру социјалистичког система била је значајна за неометан рад Покрета. Горани су сарађивали са ССРН-ом и Народном омладином. Некада су организоване заједничке акције. Подршка и консултовање били су потребни Горанима, нарочито са Омладином. Неки чланови омладине били су Горани и имали су искуство са радних акција. Секције Омладине у општини могли су да подрже формирање општинских одбора Горана. Иако је у извештају о активностима за период од 1965. до 1969. године записано да сарадња остварена са Савезом омладине углавном задовољава, наведено је и да није мали број општина у којима Горани и Омладина немају ничег заједничког и уопште не сарађују.⁸¹ Реферати са скупштина Горана и чланци из часописа наводе да су Горани били знатно успешнији у општинама у којима су имали подршку друштвено-политичких организација и општинских власти.⁸² Горани су се изражавали

⁷⁹ Pokret gorana Srbije, <https://www.goranisrbije.com/pages/index.html>; „Међународно признање”, *Горани*, бр. 41 (1989), 1; *Горани*, бр. 43 (1989), 3.

⁸⁰ Алексић, *Горани са шумама и водама*, 15.

⁸¹ *Извештај о активностима Покрета горана Србије у периоду 1965–1969. године*, 5.

⁸² *Горански подсетник*, 22.

претежно позитивно о сарадњи са друштвено-политичким организацијама.⁸³ Ипак су повремено захтевали већу подршку од појединих организација. На Десетом конгресу ССО (Савез социјалистичке омладине) Горани су предложили амандман акционо-политичког програма Омладине. Предлог се односио на веће ангажовање омладине око пошумљавања, помагања горанских акција, организовање омладинских радних акција пошумљавања и чешће истицање значаја здраве животне средине.⁸⁴

Поред сарадње са поменутиим друштвено-политичким организацијама, веома је значајна подршка најзначајније личности у СФРЈ, Тита. Чланак из часописа Горани наводи занимљиве податке о Титовој реакцији на оснивање Горана.⁸⁵ Након што му је Воја Лековић (први председник Горана) писмом изложио оквиран програм рада организације Тито је послао одговор. Рекао је да је одушевљен новом организацијом и да жели да буде члан. За чланарину је послао 12.000 старих динара. Тито је подржавао организацију до смрти, а Горани су му посветили пажњу у својим часописима више него било ком појединцу. Као и друге организације, доприносили су грађењу Титовог култа личности. Тито је био једини почасни члан Покрета горана, наведено је у часопису.⁸⁶ Исти број почиње рођенданском честитком Титу. Користи за њих су биле велике, јер је подршка најзначајнијег државника у Југославији без сумње била велики адут. Сам Тито је био свестан значаја пошумљавања, што показује његово писмо Првој скупштини Покрета горана 1963. године. „Чување нашег шумског блага, подизање нових шума и заштита земљишта од ерозије, који су део нашег програма рада, представљају неоспорно веома важне проблеме и потребе наше заједнице.”⁸⁷

Проблеми и препреке

За рад организације попут Горана, која се бави значајним биолошким радовима, потребна су значајна финансијска средства. Горани нису били плаћени за рад, нити су плаћали чланарину организацији. Транспорт, садни материјал и саме саднице тражили су велика средства. Финансијска подршка није увек могла да подржи обимне радове. Нарочито је скромна од деведесетих година. Периоди велике активности Горана су периоди када је Покрет добијао већа финансијска средства, док су периоди мање финансијске подршке Горанима периоди када су

⁸³ Некада су и критиковали политичко руководство општина због мањка подршке и незаинтересованости. *Горански подсетник*, 13.

⁸⁴ *Горани*, бр. 17 (1983), 6.

⁸⁵ *Горани*, бр. 10 (1980), 3.

⁸⁶ *Горани*, бр. 4 (1979), 1.

⁸⁷ „Писмо друга Тита Првој скупштини Покрета горана”, *Горани*, бр. 4 (1963), 1.

Горани пошумљавали мање површине. Руководство Горана је период од 1967. до 1969. године називало периодом стагнације Покрета. Тих година се шумарство „споро укључивало у привредне реформе, а остала заинтересована привреда престала да помаже акције пошумљавања, заузета сопственим проблемима прилагођавања новим условима привређивања”.⁸⁸

У другој половини седамдесетих година Горани су били врло успешни, и садили су велике количине шумских и ваншумских засада. Значајни финансијери акција Покрета горана били су СИЗ-ови за шумарство, основани 1977. године, и водопривредне организације. Скупштина Србије је донела Закон о финансирању пошумљавања и унапређивању шумарства од 1977. до 1980. године.⁸⁹ Закон о финансирању пошумљавања омогућио је Горанима да буду носиоци значајних финансијских средстава.⁹⁰ Републичка интересна заједница за шумарство издвојила је 380 милиона динара за пошумљавање, и организације које су вршиле пошумљавање уз помоћ Горана добиле су предност код доделе тих финансијских средстава.⁹¹

Конфликти унутар Југославије и ратови деведесетих година су маргинализовали еколошка питања.⁹² Од 1996. године Покрет горана Србије не добија финансијску помоћ из државног буџета. Одсуство финансијске подршке је основни разлог што Горани данас не могу да организују веће акције пошумљавања, а камоли огромне биолошке радове, попут оних из првих тридесет година постојања. Горани су од деведесетих година повећали едукативне активности, које не изискују толика финансијска средства.

Горани су се током дуге историје суочили са разноврсним проблемима, од којих су неки успешно решени, док су други трајно обележили организацију. Неки од проблема су неједнак развој Покрета у различитим општинама, недостатак садног материјала, брига о засадима.

Брига о горанским засадима је била недовољна током првих година рада. Будући да су Горани одмах по оснивању започели обимне радове без детаљног планирања свих фаза рада, логични су овакви пропусти. Покрет горана Србије се показао као самокритична организација која анализира свој рад. У часопису Покрета горана је 1963. године објављен чланак који је оштро критиковао мањак бриге о засадима.⁹³ Председник Горана је у реферату поднетом на Скупштини Покрета горана 1963. године такође критиковао овај проблем.⁹⁴ Председник Покрета је на Другој скупштини Покрета горана Србије известио Горане да

⁸⁸ *Нацрт програма радних активности Покрета горана Србије: 1971–1975*, 4.

⁸⁹ Алексић, *Горани са шумама и водама*, 34.

⁹⁰ *Исто*, 35.

⁹¹ *Исто*, 35.

⁹² Petric, “About Environmental Policy in Socialist Yugoslavia”, 182.

⁹³ *Горани*, бр. 4 (1963), 4, 10.

⁹⁴ *Исто*, 4.

је брига о засадима схваћена много озбиљније. „Може се рећи да је 1964. године настао преокрет у погледу неге. Све су ређи случајеви занемаривања и остављања засађених површина самих себи.”⁹⁵

Недостатак садног материјала је био озбиљнији проблем који није могао у потпуности да се регулише. Горани су због мањка садница за обимне акције развили сопствену расадничку производњу, која је временом знатно напредовала. Иако је расадничка производња била обимна, ипак је некада заостајала за обимом радова тако да се повремено јављао мањак садница. У нацрту програма радних активности Покрета горана за период од 1971. до 1975. записано је: „Недостатак потребног садног материјала у протеклом периоду био је сметња ширем укључењу горана и других масовних и друштвених организација на подизању шума и ваншумског зеленила”.⁹⁶

Организација се од настанка неуједначено развијала. У појединим општинама је постизала велике успехе и изводила чак обимније радове од планираних. С друге стране, у појединим општинама су горанске активности биле мале. Извештај за период од 1965. до 1969. наводи да су Горани у 21 општини извршили радове на 100 хектара или више, али да у 35 општина нема готово никакве горанске активности.⁹⁷ Један од разлога за незнатну горанску активност у неким општинама била је недовољна подршка општинских власти, Народне омладине и ССРН-а. У реферату председника Горана, поднетом на Другој скупштини (1965. године), речено је да узрок слабије активности у неким општинама може бити незаинтересованост људи из руководства политичких организација, чак да је њихово одсуство помоћи најчешће основни узрок.⁹⁸

Закључак

Није лако вредновати успех и значај еколошких организација, нарочито протестних група, које спроводе кампање с циљем да мењају навике људи и врше притисак на владу. Ни васпитно-едукативне активности Горана на подизању еколошке свести не можемо лако проценити.

О огромном значају биолошких радова Горана за животну средину Србије говоре шуме, ливаде и пашњаци широм Србије. Пре настанка Горана шумовитост Србије је константно опадала и 1953. године је била најнижа у историји, 21,4 %. У периоду од 1960. до 1990. године шумовитост Србије се стабилизовала на оквирно 30%.⁹⁹ Повећању шума су значајно допринели Горани, који су и у

⁹⁵ Горански подсетник, 20.

⁹⁶ Нацрт програма радних активности Покрета горана Србије: 1971–1975, 13.

⁹⁷ Извештај о активности Покрета горана Србије у периоду 1965–1969. године, 5.

⁹⁸ Горански подсетник, 13.

⁹⁹ Алексић, Горани са шумама и водама, 15.

годинама слабијег рада пошумили веће површине од шумских газдинстава и водопривредних организација заједно. О значају Горана, као еколошке организације чија је делатност равна еколошким групама у САД и Западној Европи, најбоље сведочи признање УН Диплома „500 заслужних у свету” са златном значком.

Време великих биолошких радова Горана је прошло, зато што је време финансирања горанских активности прошло. С обзиром на знатно проређено дрвеће на Ушћу Саве у Дунав, изгledi за велике акције пошумљавања и озелењавања финансиране из државног буџета нису велике.

Похвално је и само постојање Покрета горана Србије у тешким финансијским условима. Горани су, прилагођавајући се новим околностима, одржали старе едукативне активности и развили нове садржаје за подизање еколошке свести, попут еко-кампова.

Izvori i literatura

Registracija Pokreta gorana Srbije. Beograd, 16.01.1961. (ćirilica)

Goranski podsetnik. Beograd: Republički odbor Pokreta gorana Srbije, 1966. (ćirilica)

Izveštaj o aktivnostima Pokreta gorana Srbije u periodu 1965–1969. godine. Izveštaj o aktivnostima Pokreta gorana Srbije u periodu 1965–1970 i Nacrt Statuta Pokreta gorana Srbije. Beograd: Pokret gorana Srbije, 1971. (ćirilica)

Nacrt programa radnih aktivnosti Pokreta gorana Srbije: 1971–1975. Beograd: Pokret gorana Srbije, 1971. (ćirilica)

Statut Pokreta gorana Srbije 26.03.1963. *Gorani*, br. 4 (1963). (ćirilica)

Statut Pokreta gorana Srbije 15.04.1977. Kraljevo: Slovo, 1977. (ćirilica)

Statut Pokreta gorana Srbije 11.04. 2011. (ćirilica)

Časopisi

Bilten Pokreta gorana Srbije, 1961.

Gorani: list Pokreta gorana Srbije, 1963, 1978, 1979, 1980, 1982, 1983, 1984, 1985, 1986, 1987, 1989, 1990, 1991. (ćirilica)

Aleksić, Dragoslav. *Gorani sa šumama i vodama*. Kruševac: Istorijski arhiv Kruševac, 2010. (ćirilica)

Carter, Neil. *The Politics of the Environment: Ideas, Activism and Policy*. Cambridge, New York: Cambridge University Press, 2010.

- Doherty, Brian. *Ideas and Actions in the Green Movement*. London, New York: Routledge, 2005.
- Klevertić, Slobodan i Milutinović, Đorđe. „Finansiranje Nacionalnog parka Fruška gora”. Nacionalni i regionalni parkovi Jugoslavije. Savetovanje o problemima organizovanja i finansiranja delatnosti, Brezovica – SAP Kosovo, 27–29. IX 1979. godine, uredili Nedžad Karahoda, Lutfi Zeneli, Nikola Arsić. Priština: Pokrajinski zavod za zaštitu prirode, 1980, 25–30.
- Markham, William T., Van Koppen, Kris. “Nature protection in nine countries: a framework for analysis”. *Protecting Nature: Organizations and Networks in Europe and the USA*, Cheltenham, Northampton: Edward Elgar, 2007, 1–34.
- Petranović, Branko. *Istorija Jugoslavije: tom 3, Socijalistička Jugoslavija 1918–1988*. Beograd: Nolit, 1988.
- Petrić, Hrvoje. “About Environmental Policy in Socialist Yugoslavia”. *Nature and the Iron Curtain: Environmental Policy and Social Movements in Communist and Capitalist Countries 1945–1990*, edited by Astrid Mignon Kirchhof and J. R. Mcneil, Pittsburg: University of Pittsburg press, 2019, 169–182.
- Pokret gorana Srbije. <https://www.goranisrbije.com/pages/index.html> (1.11.2024).
- Pokret gorana Srbije, lični list. Beograd: 2018.
- Stajić, Slobodan. *Nacionalni parkovi Jugoslavije kao šume sa posebnom namenom i njihov značaj za turizam*. Beograd: Republički zavod za zaštitu SR Srbije, 1972.
- Van Koppen, Kris, Markham, William T. “Nature protection in western environmentalism: a comparative analysis”. *Protecting Nature: Organizations and Networks in Europe and the USA*, Cheltenham, Northampton: Edward Elgar, 2007, 263–285.

Summary

Damjan Matković, MA

Gorani Movement of Serbia

The Gorani Movement is the oldest ecological organisation in the Balkans. Despite its long history and activities in afforestation and nature protection the Gorani Movement is not well known in Serbia today, and there are no works about the organisation in Serbian historiography. Therefore, this paper gives an overview of the history of the organisation. The paper analyses the following topics: the establishment of the organisation and its goals, the actions of the Gorani Movement, the cooperation with other institutions and organisations in Yugoslavia, and some difficulties and obstacles they had to cope with. The paper concludes with some thoughts on the significance of the organisation for nature protection in Serbia.

Keywords: Gorani Movement of Serbia, Yugoslavia, afforestation, nature protection, environmental organisations, environmental consciousness.

